

Izražavanje posvojnosti u djece urednoga jezičnoga razvoja i djece s posebnim jezičnim teškoćama od 3 do 6 godina

Lice, Karolina; Radić, Ivona

Source / Izvornik: Lahor : časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik, 2010, 2, 187 - 216

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:257:417502>

Rights / Prava: [Attribution-NoDerivatives 4.0 International](#) / [Imenovanje-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: 2024-12-01

Repository / Repozitorij:

[SUVAG Polyclinic Repository](#)

UDK: 811.163.42:81'234:81'37:81'36
Izvorni znanstveni rad
Prihvaćen za tisak: 14. prosinca 2010.

Karolina Lice, Ivona Radić
Poliklinika SUVAG, Zagreb
karolina.lice@gmail.com

Izražavanje posvojnosti u djece urednoga jezičnoga razvoja i djece s posebnim jezičnim teškoćama od 3 do 6 godina

U hrvatskomu jeziku posvojnost se može izraziti posvojnim pridjevom, posvojnomo zamjenicom, posvojnim genitivom i posvojnim dativom. Svrha je ovoga istraživanja prikazati kojim se sve sredstvima izražavanja posvojnosti koriste djeca u dobi od 3 do 6 godina, utvrditi razlike između djece s posebnim jezičnim teškoćama (PJT) i djece uredna jezičnoga razvoja (UJR) pri uporabi posvojnih pridjeva, ovisno o rodu posjednika i vrsti posvojnoga odnosa te uvidjeti razlike u izražavanju posvojnosti općenito. Istraživanjem je bilo obuhvaćeno tridesetero djece u dobi 3–6 godina, podijeljene u dvije skupine: 15 ispitanika s PJT i 15 ispitanika UJR, a svaka skupina podijeljena je u tri dobne podskupine. Ispitni materijal sastojao se od 8 crno-bijelih crteža živoga posjednika. Rezultati su pokazali da djeca s PJT rabe dva puta više različitih sredstava u izražavanju posvojnosti nego djeca UJR. Djeca s PJT češće se nego djeca UJR koriste posvojnim pridjevima, no pri tome čine i više morfoloških pogriješaka. Unatoč postojanju razlika na ispitivanim varijablama između ovih skupina ispitanika, pokazalo se kako je u obje skupine od uz genitiv najčešće sredstvo za izražavanje pripadnosti živomu posjedniku.

Uvod

Posvojnost je kategorija koja označava izvanjezični odnos između posjednika (onoga koji što posjeduje) i posjedovanoga, tj. predmeta posjedovanja (onoga što se posjeduje). Ona je, dakle, podvrsta kategorije odnosa. U svakodnevnome jeziku posvojnost je izjednačena s vlasništvom, koje je različit pojam u pravnome jeziku, o čemu govori i Lyons (1977). Odnos posjednika i posjedovanoga biološki je i kulturno uvjetovan. Posvojnost je opća kategorija prisutna, čini se, u svim jezicima.

U jezikoslovlju se posvojnošću označava kategorija koja se u različitim jezicima izriče različitim sredstvima. Posvojnost se različito definira (više npr. Mićanović 2001). Smatrajući posvojnost procesom, a ne kategorijom, Seiler (1983) uz odnos između ljudskoga bića i njegovih srodnika, dijelova njegova tijela i njegovih materijalnih dobara uključuje njegove kulturne i intelektualne ostvaraje. Kuna (1999) navodi da posvojnost osim rodbinskih uključuje odnose pripadanja po nekomu drugomu odnosu među ljudima, uz pripadanje dijela tijela živomu biću te pripadanje dijela kakvomu predmetu, uključuje i pripadanje dijela apstraktnomu pojmu. Kao semantička i pragmatička kategorija posvojnost je važna i u jezičnome razvoju.

Otuđiva i neotuđiva posvojnost — Značenjski se u jezikoslovlju razlikuju dvije vrste povezanosti između posjednika i posjedovanoga: neotuđiva i otuđiva posvojnost (Golovačeva i dr. 1989, Dolinina 1999, Mićanović 2001, Hudeček 2005). Mnogo je različitih definicija neotuđive i otuđive posvojnosti. Neotuđiva je posvojnost povezana s posjednikom trajno. Otuđiva je posvojnost svojstvena samo živomu posjedniku, a odnosi se na predmet (konkretne stvari, tj. predmeti materijalne stvarnosti) koji je samo privremeno povezan s posjednikom. Posebna je teškoća što granica među tim dvjema kategorijama nije uvijek čvrsta — neki odnosi, npr. društveni poput *susjeda*, u pojedinim kulturama pripadaju otuđivoj, a u drugima neotuđivoj posvojnosti. Većina se jezikoslovaca slaže da u neotuđivu posvojnost pripadaju rodbinski odnosi za živoga posjednika, odnosi dijela i cjeline (dijelovi tijela živoga posjednika i fizički dijelovi neživoga posjednika) te odnosi nositelja svojstva i svojstva.

Nominalna i verbalna posvojnost — Morfosintaktički se također razlikuju dvije vrste posvojnosti jer se ona može izreći atributom, kao u (1) ili predikatom, kao u (2). Atributna posvojna konstrukcija sadrži posvojne zamjenice, posvojne pridjeve i imeničke genitivne oblike. Posvojnost izrečena atributom naziva se nominalna ili adnominalna posvojnost. Predikatna posvojna konstrukcija osim posjednika i posjedovanoga sadrži i relacijski predikat. Posvojnost izrečena predikatom naziva se verbalna posvojnost.

(1) *Moja starija kći.*

(2) *Ja imam dvije kćeri.*

Posjedovanje i pripadanje — Moguće je razlikovati i posjedovanje od pripadanja (Činčlej 1996. prema Mićanović 2001). Posjedovanje je usmjerenost na ono što ima posjednik, kao u (3), dok je pripadanje usmjerenosti na to čije je posjedovano, kao u (4).

- (3) *Kod mene je knjiga.*
(4) *Ova je knjiga moja.*

1.1. Posvojnost u hrvatskome

Posvojnost se u hrvatskome jeziku može izražavati posvojnim pridjevom, posvojnomo zamjenicom, posvojnim genitivom (besprijedložnim ili s prijedlogom *od*) i posvojnim dativom, a pojedini autori navode i još pokoje drugo sredstvo, npr. Vlastelić (2005).

Posvojni genitiv i posvojni pridjev različite su sintaktičke konstrukcije kojima se izražavaju različiti vidovi posvojnosti, a različita semantička i sintaktička obilježja posjednika utječu na prihvatljivost posvojnoga genitiva. Gramatičari daju jasnu prednost uporabi posvojnih pridjeva za izricanje pripadanja živomu posjedniku označenu imenom ili apelativom u odnosu na posvojni genitiv. “Posvojni se genitiv ne treba upotrebljavati kada se umjesto njega može upotrijebiti posvojni pridjev” (Težak, Babić 1992). “U hrvatskom jeziku norma u odnosu na ostale slavenske jezike izrazitu prednost, kada je riječ o atributnoj posvojnosti, daje pridjevu. . .” (Kuna 1999)

Posvojni pridjevi — Posvojni su pridjevi gramatikalizirane riječi koje su, za razliku od posvojnoga genitiva, morfološki obilježene. Ako posjednik ima osobine pojedinačnoga, živoga i ljudskoga, posvojni će se pridjev u slavenskim jezicima tvoriti sufiksima *-ov/ev* i *-in* (Marković 2009), kao u (5). Kod generičke posvojnosti rabi se sufiks *-ji*, kao u (6).

- (5) i. *dječak — dječakov*
ii. *mladić — mladićev*
iii. *djevojka — djevojčin*

- (6) *čovjek — čovječji*

Značenje posvojnih pridjeva treba promatrati ne samo na osnovi morfoloških oblika, nego i na temelju uloge u rečeničnomu ustrojstvu. Sa sintaktičkoga gledišta posvojni su pridjevi pridjevski atributi koji se slažu u rodu, broju i padežu s imenicom uz koju stoje, dok su sa semantičkoga gledišta posvojni pridjev subjekt posvojnosti, a imenica uz koju stoji objekt posvojnosti (Mićanović 2001).

Gramatike posvojne pridjeve različito svrstavaju: Barić i sur. (2005) trojčano dijele pridjeve na opisne, gradivne i posvojne, dok Težak i Babić (1992) dvojčano dijele pridjeve na opisne i odnosne, a posvojne pridjeve smatraju dijelom odnosnih pridjeva.

Posvojni genitiv — Posvojni je genitiv, ili genitiv posvojnosti (Barić i sur. 2005), imenički atribut u genitivu kojim se izriče pripadnost po rodbinskim odnosima, po vlasništvu ili kakvu sličnu pravu (bez atributa ili druge oznake kada je genitiv od prezimena na *-ić*) i vlasti, odnosno pripadanje koje se zamišlja kao neko pridruživanje slično vlasništvu ili srodstvu.

Sa semantičkoga se gledišta kod posvojnoga genitiva uspostavlja veza između posjednika i posjedovanoga koji imaju različita semantička obilježja (Mićanović 2001). Sa sintaktičkoga se gledišta posvojnost uspostavlja između imenice u nominativu i imenice u genitivu — gramatičkom vezom jakoga upravljanja u kojoj je imenica u genitivu imenički atribut.

Posvojni se genitiv rabi ako je uz posjednika kakva odredba: atribut ili apozicija, kao u (7.i). Rabi se i kada se se iz tvorbenih razloga od imenice ne izvodi pridjev (Kuna 1999), kao u (7.ii) gdje nije prihvatljivo *mlačni stanovnici.

- (7) i. *šešir moga djeda*
ii. *stanovnici Mlake*

Matasović (2000) navodi nekoliko semantičkih i sintaktičkih ograničenja koja opisuju kada upotreba posvojnih pridjeva za izražavanje posvojnosti nije opravdana: kada je posjednik nešto neživo kao u (8.i), kada je posjednik neodređen kao u (8.ii), kada je posjednik množinski kao u (8.iii), kada je NP promijenjen složenim posjednikom (8.iv) te ako je posjednik promijenjen odnosnom surečenicom (8.v).

- (8) i. *rub kamena, zid kuće (ne kamenov, kućin)*
ii. *rep mačke (mačkin rep odnosi se na određenu mačku)*
iii. *sinovi otaca, savjeti mudraca*
iv. *kuća kralja Marka*
v. *kuća kralja koji vlada ovom zemljom*

Posvojni genitiv + od — Posvojni se genitiv s prijedlogom *od* u suvremenom hrvatskomu standardnomu jeziku rabi kada je riječ o čemu neživom, ograničen je na neživoga posjednika. Više je zastupljen u primjerima otuđivoga posjednika, tj. jasne odvojivosti posjedovanoga od posjednika, kao u (9), a ne treba ga upotrebljavati kada je riječ o živim bićima.

- (9) i. *čep od boce*
ii. *ključevi od automobila*

Međutim, izricanje pripadanja živomu posjedniku posvojnim genitivom s prijedlogom *od* dobro je potvrđeno u određenim funkcionalnim stilovima,

razgovornim, novinskim i književnoumjetničkim (npr. Kuna 1999). L. Hudeček (2006) smatra da je takva uporaba nastala pod talijanskim i latinskim utjecajem te da se rabi kao sredstvo postizanja stilskih učinaka. U sustavu hrvatskoga književnoga jezika posvojnomo su genitivu vrata otvorena činjenicom da on jest dijelom hrvatskoga sustava, a stranim se utjecajem samo povećava njegova proširenost.

1.2. Usvajanje posvojnosti

Tri su vrste posvojnih odnosa koje se najčešće pojavljuju u obavijestima koje dijete prima: najprije vlasništvo, zatim dijelovi tijela i potom rodbinski odnosi. U svojoj govornoj proizvodnji dijete prvo počinje izražavati posvojne odnose između predmeta i njegova vlasnika, zatim odnose dijelova tijela i rodbinske odnose (Ceytlin 1997).

Prema konekcionističkomu modelu djetetovo usvajanje gramatičkih oblika, pa tako i posvojnih pridjeva, slijedi krivulju slova U. Djeca mlađe kronološke dobi imaju više točnih oblika, ali još ne primjenjuju pravila. Kako odmiču u jezičnome razvoju, sve više primjenju pravila tvorbe, pa se pojavljuje i sve više gramatičkih poopćavanja, tj. gramatičkih odstupanja. Budući da dijete rijetko nailazi na gramatičke poopćene oblike u govoru svoje okoline, u kasnijem stadiju svoga razvoja sve će se više koristiti pravilnim oblicima, a broj će se odstupanja smanjivati (Kuvač i Palmović 2007).

Ruski jezik — Usvajanje posvojnosti sustavnije je istraženo u ruskome. Kako je ruski jezik po svojoj strukturi sličan hrvatskomu, mogu se očekivati i sličnosti u usvajanju i izražavanju posvojnosti. Ceytlin (1997) objašnjava da ruska djeca prolaze kroz nekoliko faza tijekom usvajanja posvojnih konstrukcija. Prvo se razvija razumijevanje roditeljskih pitanja, gdje u početku dijete reagira na posvojne konstrukcije neverbalno, a tek poslije postupno usvaja verbalne oblike. Kada se dijete počne koristiti odgovarajućim oblicima na svoj vlastit poticaj bez navođenja, prešlo je na sljedeći stupanj usvajanja. Najnapredniji je stupanj kada se dijete samo započne koristiti posvojnim pitanjima. Dob u kojoj se pojedina vrsta posvojnoga odnosa usvaja ovisi o djetetovu stupnju kognitivnoga razvoja. Djeca izražavaju posvojne odnose već u razdoblju jednočlanih iskaza rabeći tzv. “smrznute riječi” za odnose vlasništva (npr. gledajući novčanik dijete izgovara *tata*, pri tome misleći na tatin novčanik). U završnome dijelu razdoblja jednočlanih iskaza velik broj djece već se počinje koristiti morfološkim oblicima za pojedine vrste posvojnosti, iako većina to počinje činiti u razdoblju dvočlanih iskaza.

Potrebno je odvojiti usvajanje gramatičkoga oblika od usvajanja određenoga sredstva za izražavanje posvojnosti. Tipična je ruska konstrukcija za izražavanje posvojnosti *u* uz genitiv (*u + G*). Ruska djeca počinju se koristiti tim oblikom prije druge godine života ili još i ranije. Nakon toga slijedi

usvajanje posvojnih pridjeva koji se obično pojavljuju za vrijeme dvočlanih iskaza, a uobičajeno se rabe nakon druge godine života. Posvojne se zamjenice zadnje usvajaju, kada je dijete već ušlo u fazu višečlanih iskaza. Važno je napomenuti da se besprijedložni genitiv vrlo rijetko pojavljuje u djetetovoj okolini. Iako se dob u kojoj dijete usvaja pojedine oblike izražavanja posvojnosti razlikuje od djeteta do djeteta, redosljed kojim se usvaja isti je za svu djecu. Najčešća su dječja odstupanja u usvajanju posvojnosti uporaba posvojnih pridjeva za nežive imenice te pogrješke u morfološkim nastavcima.

Hrvatski jezik — U hrvatskome se tek nekoliko istraživača bavilo usvajanjem posvojnosti: usvajanjem posvojnih zamjenica (Kuvač, Palmović 2002), načinom ispitivanja posvojnih zamjenica na uzorku djece s posebnim jezičnim teškoćama u usporedbi s djecom urednoga jezičnoga razvoja (Kuvač, Mustapić 2002), usvajanjem posvojnosti dvojezične djece i njihovim procjenjivanjem (Kuvač, Mustapić, Dobravec 2005). Međutim, autori su izlagali svoje radove u vidu predavanja i postera na pojedinim skupovima i kongresima, ali koliko je poznato, oni nisu objavljeni kao pisani znanstveni radovi.

Pojedini rezultati njihovih istraživanja mogu se pronaći u knjizi J. Kuvač i M. Palmovića (2007) u kojoj se objašnjava da se djeca do treće godine koriste različitim sredstvima za izražavanje posvojnosti: najčešći je *od* uz genitiv, zatim posvojni pridjev, *od* uz zamjenicu, posvojna zamjenica. Navodi se i da izražavanjem posvojnosti djeca čine i različite semantičke i morfološke pogrješke. Slična je situacija u izražavanju posvojnosti djece u dobi od treće do šeste godine. Autori smatraju da razlog učestale i dugo zadržane upotrebe izraza *N+od+gen* za izražavanje posvojnosti leži upravo u njegovoj morfološkoj jednostavnosti. Djetetu koje još nije ovladalo morfologijom jednostavnije je izraziti posvojnost *od* uz genitiv jer on zahtijeva minimalnu morfološku preobliku, za razliku od posvojnih pridjeva.

Za razliku od genitiva, posvojni se pridjev tvori različitim morfološkim sufiksima ovisno o vrsti posvojnoga odnosa, a i sam se sufiks mijenja ovisno o rodu posjednika i posjedovanoga. Prema teoriji prirodne morfologije djeca prvo usvajaju ono što im je prirodno, stoga se može reći da im je u hrvatskomu jeziku prirodnije izraziti posvojnost *od* uz genitiv jer je on izrazno jednostavniji. Razlog ovakve uporabe, djetetu jednostavnije, ne leži samo u stupnju djetetova kognitivnoga razvoja, već i u govoru koje dijete sluša. U govoru odraslih govornika, u književnome, umjetničkome i novinarskome govoru vrlo je čest posvojni genitiv za izražavanje pripadanja živomu posjedniku. I takav unos može djelovati na to da djeca od ponuđenih sredstava za izražavanje pripadanja živomu posjedniku izabiru ono koje im je prirodnije i jednostavnije: *od + G*.

1.3. Posebne jezične teškoće i njihova obilježja

Naziv *posebne jezične teškoće* (nadalje PJT) odnosi se na djecu čije su jezične vještine značajno siromašnije u odnosu na njihovu kronološku dob i neverbalne sposobnosti zbog nepoznatoga uzroka (Bishop i Adams 1991). Leonard (1998) navodi kriterije prema kojima je moguće dijagnosticirati djecu s PJT. Prema njemu, rezultati na testovima jezičnih sposobnosti moraju biti za 1,25 ili više standardnih devijacija niži u odnosu na norme, neverbalni kvocijent inteligencije 85 ili veći, sluh mora biti u granicama normale, a ne smiju biti prisutne neurološke disfunkcije, govorna strukturna i motorička odstupanja te znakovi društvene zapuštenosti.

PJT obuhvaćaju široki spektar jezičnih problema koji mogu zahvatiti različite jezične sastavnice u lakšem ili težem obliku i na taj način čine vrlo heterogenu sliku. Svima im je zajedničko jezično kašnjenje, ali osobitosti jezičnih poteškoća mogu se razlikovati od djeteta do djeteta (Hoff 2001). Jezično kašnjenje označava usporeno pojavljivanje i razvoj jezika, ali redosljed jezičnoga razvoja odgovara redosljedu u djece urednoga jezičnoga razvoja (Reed 2005. prema Palmović 2007). Nasuprot kašnjenju, jezična poteškoća označava poremećaj u brzini i redosljedu pojavljivanja jezika i njegova razvoja (Palmović 2007). Primijećeno je kako se u jezičnomu razvoju neke djece s PJT-om uz kašnjenje pojavljuju i odstupanja. Jedan od argumenata odnosi se na pogrješke (odstupanja) koje ta djeca čine, a drukčije su od pogrješaka (odstupanja) koje čine djeca uredna razvoja (Hoff 2001). Jezični razvoj sastoji se od razvoja mnogih podsustava jezika: fonologije, morfologije, sintakse, semantike i pragmatike. Unutar svakoga od njih djeca s PJT-om mogu slijediti tipičan razvojni tijek, makar sa zakašnjenjem. No, različiti podsustavi mogu različito kasniti, čime remete uobičajenu usklađenost sastavnica jezičnoga razvoja i stvarati obrazac jezičnih sposobnosti kakav nije uobičajen (Hoff 2001). M. Ljubešić (1997) smatra da u slučaju ozbiljnoga razvojnoga jezičnoga poremećaja djeca jezične strukture usvajaju drugim procesima obrade nego njihovi vršnjaci bez teškoća pa im za to treba više vremena, a nedostaci uglavnom nisu nikada do kraja kompenzirani.

Analiza jezične obrade kod djece s PJT-om upućuje na poteškoće u usvajanju, pohranjivanju i prizivanju jezičnih kodova, od fonema kao najmanjih jedinica sve do većih cjelina, te na poteškoće u morfosintaktičkome označavanju i oblikovanju (Bogetić i sur. 2008). Uzrok PJT-a nije poznat, ali se pretpostavlja da ne postoji samo jedan uzrok, već više njih koji dovode do takva poremećaja (Arapović i sur. 2010). Različita se stajališta i teorije razilaze u tumačenju i opisivanju ove poteškoće i njezina uzroka. Na primjer, *modularni pristup* (Norbury, Bishop, Briscoe 2002. prema Kuvač 2004) polazi od stajališta da je gramatičko znanje urođeno te da pojedini dijelovi ovoga znanja kod djece s PJT nedostaju ili se razvijaju znatno kasnije. Drugi

dio autora (Leonard 1998, Benasich, Tallal 2002. prema Kuvač 2004) smatra da je uzrok u slušnim perceptivnim poteškoćama, poteškoćama radne memorije ili u ograničenoj sposobnosti obrade jezičnih podataka. Udio djece s PJT-om kreće od 3% do 7%.

Novija istraživanja PJT-a temelje se na primjeni različitih metoda funkcionalnoga oslikavanja mozga. Takva istraživanja omogućavaju otkrivanje pozadinskih mehanizama koji uzrokuju poteškoće u jezičnome razvoju (Palmović i sur. 2007). Čak niti nazivlje nije jedinstveno, pa se u literaturi mogu pronaći različiti nazivi kao posebne jezične teškoće, razvojne jezične teškoće, razvojna disfazija, poremećaj gramatičkoga razvoja, strukturalni poremećaj jezičnoga razvoja, djeca s teškoćama u jeziku i učenju, zakašnjeli razvoj jezika. U engleskoj je literaturi pojam poznat pod nazivom *specific language impairment* (SLI).

Poremećaj se može pojaviti u različitim stupnjevima težine i može biti selektivan u odnosu na jezične sastavnice, iako se može reći da je temeljno obilježje djece s PJT-om agramatičnost. Rečenici često nedostaju suznačne riječi (veznici, prijedlozi, osobne zamjenice i pomoćni glagoli). Takva djeca teško ovladavaju gramatičkim promjenama riječi pa su one često nedeklinirane i nekonjugirane (Arapović i sur. 2010). Jedno je od bitnih obilježja djece s PJT-om narušenost jezične gramatičnosti, a upravo se u morfologiji kao jezičnoj sastavnici gramatičnost svojim najvećim dijelom ostvaruje ili narušava. Djeca s PJT-om u jezicima s bogatom morfologijom imaju manje poteškoća — morfologija je u jezicima kao što je engleski mnogo manje obavijesna pa će značenje rečenice i dalje biti sačuvano ako dijete napravi morfološku pogriješku, što se za jezik bogate morfologije, kao što je hrvatski, ne može reći (Kovačević 1997). Premda se jezici međusobno razlikuju po stupnju morfološke složenosti, a različiti vidovi morfologije nisu u jednaku stupnju oštećeni u različitim jezicima, dosad je utvrđeno da postoji izrazita povezanost između PJT-a i oštećenosti morfologije (Arapović, Anđel 2003).

U sklopu projekta *Posebne jezične teškoće djece školske dobi* usvojenost i uspješna uporaba hrvatske morfologije ispitana je na četiri zadatka: označavanje plurala, otkrivanje i ispravljanje pogriješnoga nastavka, ponavljanje rečenica i razlikovanje glagolskih oblika. U svim zadacima djeca s PJT-om bila su manje uspješna od djece uredna jezična razvoja, no te su razlike u mnogim slučajevima male (Kovačević 1997). Posebno se to odnosi na slučajeve veće sintaktičke i semantičke složenosti jer je Z. Babić (1995, 1997) pokazala da su razlike u semantički jednostavnijim rečenicama među dvjema skupinama djece očitije. Razlike su veće u mladoj dobi, a u starijoj se dobi smanjuju pod utjecajem općega spoznajnoga razvoja i metajeziknih sposobnosti, te uslijed ovladavanja nekim jezičnim sposobnostima. D. Arapović i M. Anđel (2003) u svom istraživanju, kojim su ispitivale morfološke pogriješke u diskursu djece s PJT-om, navode kako je najčešća pogriješka

neprikladan padežni nastavak za imenice i izostavljanje pomoćnoga glagola za glagole. Takav rezultat, prema autoricama, pokazuje da se djeca više usredotočuju na prenošenje poruke te da pritom ne mogu voditi računa o gramatičkoj točnosti. D. Arapović i J. Kuvač (2003) ispitivale su sintaksu u djece s PJT-om i djece uredna jezično-govorna razvoja, njih 51 u dobi od 4 do 7 godina. Istraživanjem su pokazale dominantnost jednostavnih i eliptičnih rečenica uz izrazitu narušenost gramatike kao i teškoće u razumijevanju jezika, posebice u razumijevanju složenijih i neuobičajenih jezičnih struktura.

U odnosu na jezičnu pragmatiku, istraživanja su pokazala da se u djece s PJT pojavljuju teškoće organiziranja razgovora i izlaganja. Ona su pasivnija, teže se uključuju u razgovor ili ne mogu procijeniti odgovarajuće vrijeme da se uključe u razgovor te ne mogu uspješno kontrolirati tijekom razgovora, čak niti kada imaju upute i kada tijekom razgovora ovisi o njima (Craig i Washington 1993. prema Arapović i sur. 2010).

2. Metode rada

2.1. Svrha istraživanja

Glavna je svrha istraživanja u izražavanju pripadanja živomu posjedniku prikazati učestalost i uspješnost u izražavanju posvojnosti u dvije skupine djece: djece s posebnim jezičnim teškoćama i djece urednoga jezičnoga razvoja. Posebna se pozornost želi usmjeriti na pojavnost posvojnih pridjeva, u odnosu na njihovu točnost i ovisnost o rodu posjednika. Želi se prikazati i učestalost pojedinih sredstava za izražavanje posvojnosti ovisno o dobi.

2.2. Pretpostavke

- H0 — Djeca urednoga jezičnoga razvoja postižu značajno bolju uspješnost u izražavanju posvojnosti od djece s posebnim jezičnim teškoćama.
- H1 — Djeca urednoga jezičnoga razvoja s porastom kronološke dobi napreduju u uspješnosti više nego djeca s posebnim jezičnim teškoćama.
- H2 — Obje skupine ispitanika više izražavaju posvojnost posvojnim pridjevom kada je posjednik ženskoga roda.
- H3 — Djeca s posebnim jezičnim teškoćama rabe više različitih neprimjerenih sredstava za izražavanje posvojnosti u svim dobnim skupinama u odnosu na djecu urednoga jezičnoga razvoja.

2.3. Uzorak ispitanika

Ispitnim materijalom ispitano je ukupno tridesetero djece u dobi od 3 do 6 godina. Uzorak se sastoji od dvije skupine ispitanika: petnaestero djece s posebnim jezičnim teškoćama (PJT) i petnaestero djece urednoga jezičnoga razvoja (UJR) kao kontrolne skupine. U svakoj skupini ispitanici su podijeljeni u tri dobne podskupine s ukupno petero djece u svakoj: djeca u dobi 3–4 godine, 4–5 godina i 5–6 godina (tablica 1).

Podskupina	Skupina	Dob					Raspon
3–4 god.	UJR	3:3	3:7	3:7	3:8	3:8	3:3–3:8
	PJT	3:6	3:9	3:10	3:10	3:11	3:6–3:11
4–5 god.	UJR	4:1	4:5	4:6	4:6	4:8	4:1–4:8
	PJT	4:4	4:5	4:6	4:6	4:10	4:4–4:10
5–6 god.	UJR	5:5	5:6	5:6	5:6	5:9	5:5–5:9
	PJT	5:4	5:8	5:9	5:9	5:11	5:4–5:11

Tablica 1: Dob ispitanika i raspon u tri podskupine

Djeca s posebnim jezičnim teškoćama ušla su u uzorak slučajnim odabirom na temelju popisa pacijenata uključenih u logopedsku terapiju, a kriteriji za uključivanje u uzorak bili su: postavljena logopedska dijagnoza posebnih jezičnih teškoća, rana anamneza (uredna trudnoća i porod, uredan rani psihomotorni razvoj), odsutnost drugih poteškoća u razvoju (uredne intelektualne sposobnosti, uredan sluh i neurološki status) te dob. Kriteriji u skupini djece urednoga jezičnoga razvoja bili su slični, osim logopedske dijagnoze. Logopedska dijagnoza djece urednoga jezičnoga razvoja potvrdila je odsutnost jezičnih poteškoća, a dopuštala se samo prisutnost isključivo artikulacijskih poremećaja.

2.4. Ispitna građa

Za potrebe ovoga istraživanja izrađen je ispitni materijal za ispitivanje pripadanja živomu posjedniku. Materijal sadrži ukupno 8 crno-bijelih crteža živoga posjednika ženskoga roda (*ptica, krava, baka, Ivana*), muškoga roda (*Marko, slon*) i srednjega roda (*dijete, janje*). Dakle, polovica primjera živoga posjednika odnosila se na čovjeka, a druga polovica na životinje. Svakomu posjedniku pridružene su po tri imenice različitih rodova koje označavaju posjedovano. Pri odabiru primjera vodilo se računa da riječi budu učestale u djetetovoj okolini i poznate djeci u dobi od 3 do 6 godina, da budu zastupljena sva tri roda i posjednika i posjedovanoga, te da posjednici budu označeni i imenom i apelativom. Veći broj primjera posjednika ženskoga roda proizlazi iz nedostatka primjera muškoga i srednjega roda koji bi u potpunosti zadovoljavali navede kriterije.

Svi posjednici označeni su imenicom u 3. licu jd. U tablici 2 navedene su ispitane riječi za posjednika, a u tablici 3 za posjedovano s učestalošću prema Hrvatskomu čestotnomu rječniku (Moguš, Bratanić, Tadić 1999), u nastavku Čestotniku. Čestotnik je zasad jedina cjelovita građa ustrojena prema čestoti pojavljivanja, ali ne sadrži osobna imena. Uz broj pojavljivanja pojedine riječi u milijunskoj građi Čestotnika navedene su i brojke unutar koliko se riječi, počevši od najčešćih, nalazi odabrana riječ. Tako se npr. riječ *ptica* pojavljuje ukupno 391 puta i pripada među 200 najčešćih riječi cijele građe.

Riječ	Rod	Broj pojavnica u Čestotniku	Unutar najčešćih riječi
ptica	ž	391	200
krava	ž	93	1500
baka	ž	70	1500
Ivana	ž	–	–
Marko	m	–	–
slon	m	20	5000
dijete	s	431	2000
janje	s	16	5000

Tablica 2: Učestalost odabranih riječi za posjednika prema Čestotniku

Riječi za posjednika pripadaju uglavnom među najčešćih 2000 hrvatskih riječi, a sve (s izuzetkom imena koja Čestotnik ne donosi) unutar 5 000 hrvatskih riječi. Riječi za posjedovano uglavnom pripadaju među najčešćih 5 000 riječi prema Čestotniku, osim majice i surle do 7 000. Međutim, većina ih je u dječjem rječniku znatno češća nego u rječniku odraslih na kojemu je utemeljen Čestotnik. Takve su riječi *janje* i *slon*, *kljun*, *bicikl*, *unuk* i *krzno*, koje pripadaju među najčešćih 5 000 riječi Čestotnika, riječi *njuška* i *sir* koje pripadaju među najčešćih 6 000 riječi te *seka* i *balon* koje pripadaju među 7 000 najčešćih riječi. No kako nema prikladnoga čestotnoga dječjega rječnika, ni rječnika unosa odraslih kada razgovaraju s djecom, to nije moguće točno utvrditi.

2.5. Postupak ispitivanja

Svako je dijete posebno ispitano. Prije početka ispitivanja djetetu su prikazana dva primjera za uvježbavanje koja su sadržavala većinu navedenih značajki: posjednik koji se odnosi na čovjeka i posjednik koji se odnosi na životinju. Posjedovano se pojavilo u sva tri roda.

Za svaki primjer djetetu je prikazan odgovarajući crno-bijeli crtež koji je sadržavao posjednika s onim što posjeduje. Pošto je ispitivač imenovao

posjednika i tri imenice posjedovanoga, djetetu je postavljeno pitanje *Čije je?* U praznu rubriku bilježeni su djetetovi odgovori.

Riječ	Rod	Pojavnice	Unutar
noga	ž	458	200
torba	ž	34	3000
suknja	ž	27	4000
njuška	ž	13	6000
seka	ž	12	7000
majica	ž	3	
surla	ž	-	

Riječ	Rod	Pojavnice	Unutar
brat	m	234	400
trag	m	131	800
rep	m	59	2000
kljun	m	22	5000
bicikl	m	17	5000
unuk	m	16	5000
sir	m	15	6000
balon	m	11	7000

Riječ	Rod	Pojavnice	Unutar
oko	s	279	300
uho	s	196	500
rame	s	157	600
mlijeko	s	117	900
gnijezdo	s	45	2500
krzno	s	17	5000

Tablica 3: Učestalost odabranih riječi za posjedovano prema Čestotniku

2.6. Obrada podataka

Prilikom obrade dobivenih podataka, unatoč malomu uzorku i velikomu broju varijabli, provedena je i kvalitativna i kvantitativna obrada podataka. Kvantitativna obrada podataka provedena je korištenjem statističkoga paketa *R*. Iako su tijekom ispitivanja bilježeni potpuni djetetovi odgovori, u obradi podataka odgovori su vrjednovani na različite načine, ovisno o predmetu zanimanja.

Posvojni pridjev — U prvomu dijelu obrade podataka ispitanici su dobili jedan bod ako su na pitanje *Čije je?* odgovarali posvojnim pridjevom. S obzirom da je svrha bila zabilježiti pojavnost posvojnih pridjeva unutar navedene kategorije, po jedan bod dobivala je i pravilna i nepravilna uporaba posvojnoga pridjeva. Ostali opaženi načini izražavanja pripadanja živomu posjedniku vrjednovani su s 0 bodova. U obradi podataka koristilo se apsolutnim i relativnim frekvencijama.

Sredstva izražavanja posvojnosti — Dalji je predmet istraživanja bio prikazati omjere različitih sredstava kojima djeca izražavaju posvojnost. U tu svrhu zabilježeni su svi opaženi načini izražavanja posvojnosti, a radi lakše statističke obrade pojedina sredstva za izražavanje posvojnosti bila su prikazana brojem kao oznakom. Tablica 4. prikazuje sva opažena sredstva za izražavanje posvojnosti označena brojem uz objašnjenje.

Sredstva izražavanja posvojnosti	Oznaka	Objašnjenje
Posvojni pridjev	točan pridjev	0 izražavanje pripadanja gramatički pravilnim posvojnim pridjevom
	gramatički netočan pridjev	1 posvojni pridjev pogrješnoga sufiksa za pojedini rod (npr. <i>bakin torba</i>) ili sufiksa za tvorbu drugih vrsta pridjeva (npr. <i>slonovska surla</i>); posvojni pridjev s prikladnim rodnim sufiksom, ali neprikladnom morfološkom strukturom (npr. <i>dijetov, janjov</i>)
od + padež	od + točan genitiv	2 izražavanje posvojnosti prijedlogom <i>od</i> uz imenicu u genitivu (npr. <i>od ptice, od Marka...</i>)
	od + netočan genitiv	3 izražavanje posvojnosti prijedlogom <i>od</i> i gramatički netočnom imenicom u genitivu (npr. <i>od dijeta...</i>)
	od + nominativ	4 izražavanje posvojnosti prijedlogom <i>od</i> i imenicom u nominativu (npr. <i>od dijete, od slon...</i>)
padež	nominativ	5 izražavanje posvojnosti imenicom u nominativu
	akuzativ	6 izražavanje posvojnosti imenicom u akuzativu
	dativ	7 izražavanje posvojnosti imenicom u dativu
	vokativ	8 izražavanje posvojnosti imenicom u vokativu
	besprijedložni genitiv	9 izražavanje posvojnosti besprijedložnim genitivom
zamjenica	od + zamjenica	10 izražavanje posvojnosti prijedlogom <i>od</i> i zamjenicom (npr. <i>od njega, od nje</i>)
	posvojna zamjenica	11 izražavanje posvojnosti zamjenicom (npr. <i>njegova, njezina, njezino</i>)
ostalo	morfološke pogrješke	12 izražavanje posvojnosti morfološki pogrješnim izrazom imenice

Tablica 4: Objasnjenje legende

3. Rezultati istraživanja i rasprava

Istraživanjem su se potvrdile neke, a odbacile druge pretpostavke. U tablici 5 nalaze se rezultati opće uspješnosti po ispitaniku. Prvi stupac označen s *P* pokazuje dobne podskupine, a drugi, označen s *B*, redni broj ispitanika.

P	B	UJR			PJT		
		Dob	Raspon	Uspješnost na testu	Dob	Raspon	Uspješnost na testu
3–4	1.	3:03	3:03–3:08	0,00%	3:06	3:06–3:10	54,16%
	2.	3:07		0,00%	3:09		8,33%
	3.	3:07		37,50%	3:10		0,00%
	4.	3:08		12,50%	3:10		12,50%
	5.	3:08		37,50%	3:11		29,16%
4–5	6.	4:01	4:01–4:08	16,16%	4:01	4:04–4:10	20,83%
	7.	4:05		20,83%	4:05		41,46%
	8.	4:06		0,00%	4:06		0,00%
	9.	4:06		16,66%	4:06		50,00%
	10.	4:08		12,50%	4:10		0,00%
5–6	11.	5:05	5:05–5:09	0,00%	5:04	5:04–5:11	4,16%
	12.	5:06		0,00%	5:08		20,83%
	13.	5:06		29,16%	5:09		0,00%
	14.	5:06		29,16%	5:09		12,50%
	15.	5:09		0,00%	5:11		79,16%

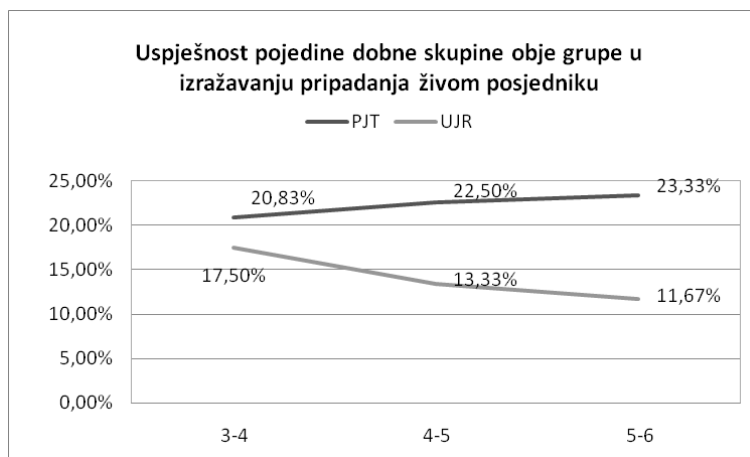
Tablica 5: Dob ispitanika i opća uspješnost na ispitivanju

3.1. Analiza ukupnih rezultata

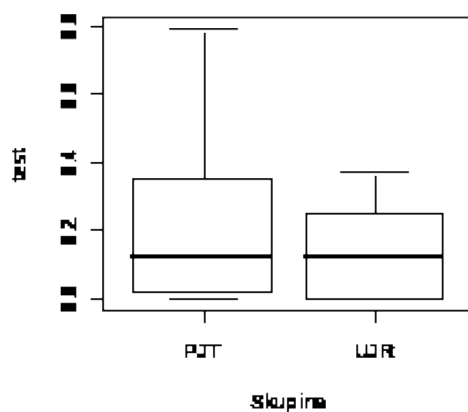
Djeca s PJT postigla su nešto bolju uspješnost na ispitivanju (22,22%) od djece UJR (14,17%) mjerenu prema uporabi posvojnih pridjeva.

Analiza točnih odgovora pojedine skupine u svakoj dobnoj skupini, što je prikazano grafičkim prikazom 1, pokazala je da djeca s PJT postižu nešto bolju uspješnost na ispitivanju općenito i u svakoj dobnoj skupini — u većoj se mjeri koriste posvojnim pridjevima za izražavanje posvojnosti nego djeca urednoga jezičnoga razvoja, a položaji pravaca pokazuju postojanje blagoga napretka u izražavanju posvojnosti posvojnim pridjevom. Djeca UJR imaju suprotnu sklonost: s porastom kronološke dobi sve manje izražavaju posvojnost posvojnim pridjevom.

Grafički prikaz 2 pokazuje da je skupina djece s PJT izrazito heterogena u postignutoj uspješnosti na ispitivanju. Prisutno i nekoliko izrazito visokih rezultata u odnosu na srednju vrijednost cijele skupine. Skupina djece UJR relativno je homogena, rezultati se raspoređuju unutar užega raspona, to je očito i iz zbirnoga brojčanoga prikaza u (10), gdje su dane relativne vrijednosti.

Grafički prikaz 1: Uspješnost pojedine dobne podskupine obiju skupina

Grafički prikaz 2: Homogenost rezultata obiju skupina

(10) Variable: test

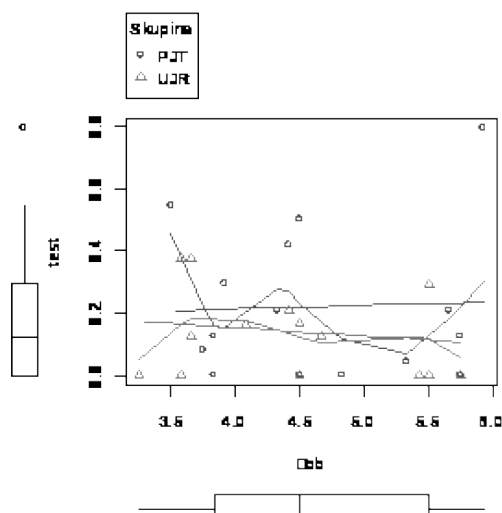
	mean	sd	0%	25%	50%	75%	100%	n
PJT	0.2221933	0.2412314	0	0.0208	0.125	0.35410	0.7916	15
UJR	0.1413133	0.1414916	0	0.0000	0.125	0.24995	0.3750	15

Primjenom F-testa ustanovljeno je da postojeća razlika između skupine djece UJR i djece s PJT nije statistički značajna. Naime, iz F-tablice očitava se

da za 1 i 28 stupnjeva slobode granična vrijednost F na razini značajnosti od 5% iznosi 4,20, što je veće od dobivenoga F koji iznosi 2,09. Zbog maloga uzorka i velike varijabilnosti pojave koja se mjeri dobivene podatke treba tumačiti s oprezom.

Budući da se skupine ispitanika statistički značajno ne razlikuju, a da su djeca s PJT postigla bolju uspješnost od djece UJR, odbacuje se pretpostavka H_0 o boljoj uspješnosti djece urednoga jezičnoga razvoja.

Osim neočekivanoga ukupnoga rezultata na testiranju, iznenađuje da djeca urednoga jezičnoga razvoja ne napreduju s porastom kronološke dobi. Stoga se odbacuje i pretpostavka H_1 .

Grafički prikaz 3: Test

3.2. Analiza posvojnih pridjeva

Važno je napomenuti da su za prethodnu analizu i točan i netočan pridjev vrjednovani kao točan odgovor. Ako se odvojeno prikažu postotci točnih i netočnih posvojnih pridjeva obiju skupina ispitanika u svakoj dobnoj skupini, dobivaju se drugačiji rezultati.

3.2.1. Djeca urednoga jezičnoga razvoja

Djeca urednoga jezičnoga razvoja posvojnim se pridjevima najviše koriste u dobi 3–4 godine, dok se učestalost korištenja posvojnim pridjevima s po-

rastom kronološke dobi smanjuje, što se vidi iz tablice 6. U dobi 4–5 i 5–6 godina imaju jednaki postotak izražavanja posvojnosti posvojnim pridjevom (11,67%), tj. za 6,17% manje nego najmlađa dobna skupina.

Gramatički netočni posvojni pridjevi pojavljuju se samo u dobnoj skupini 4–5 godina, ali u iznimno malomu postotku (1,67%).

dob	UJP		PJT	
	točni	netočni	točni	netočni
3–4	17,50%	–	11,67%	8,30%
4–5	11,67%	1,67%	12,50%	10,00%
5–6	11,67%	–	12,50%	10,83%
prosječno	13,61%	0,56%	12,22%	9,72%

Tablica 6: Postotni udio posvojnih pridjeva

3.2.2. Djeca s posebnim jezičnim teškoćama

Situacija je drugačija kod djece s PJT, što se vidi u tablici 6. Kod djece s PJT u dobnoj skupini 3–4 godine 11,67% čine točni posvojni pridjevi, a 8,33% gramatički netočni. U druge dvije dobne skupine zamjećuje se blagi porast korištenja točnim posvojnim pridjevima, ali i blagi porast korištenja morfološki netočnim posvojnim pridjevima za izražavanje posvojnosti: skupina djece 3–4 godine ima tek nešto manje točnih posvojnih pridjeva, dok su dobne skupine 4–5 i 5–6 godina postigle jednake rezultate. Iako je opažen i blagi porast korištenja netočnim posvojnim pridjevima, on je vrlo malen.

3.2.3. Točni i netočni posvojni pridjevi obiju skupina

Usporede li se skupine u odnosu na točne i netočne odgovore, vidljivo je da se djeca urednoga jezičnoga razvoja tek nešto više koriste točnim posvojnim pridjevima nego djeca s PJT samo zbog većega udjela pridjeva u najranijoj dobi (3–4). Kad se koriste posvojnim pridjevima, djeca UJR rijetko griješe u njihovoj tvorbi. Kada griješe, najčešće morfološki ne slažu posvojni pridjev i imenicu koja ga slijedi, kao u (11).

- (11) pticino kljun, pticino noga, pticin noga
kravino rep, slonova trag
bakino unuk, bakino torba, ovcina rep
Ivanino suknja
curino suknja

Česta su i nepravilna flektivna označavanja kao u (12), skraćivanje riječi s produženom osnovom kao u (13) i dodavanje drugih nastavaka za tvorbu

posvojnih pridjeva kojima se ne koristi za označavanje pripadnost pojedincu ili vrsti, poput nastavka *-ska* u (14).

(12) Markino uho, slonino uho, dijetino oko

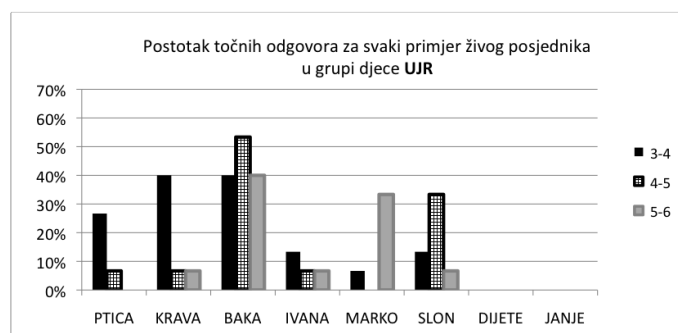
(13) dijetina majica, dijetov bicikl, dijetov oko
janjina njuška, janjova

(14) slonovska surla, slonovsko uho

Djeca s PJT znatno se više koriste posvojnim pridjevima, ali u tome i često griješe. Ako se kao kriterij za vrjednovanje odgovora uzme udio točno korištenih posvojnih pridjeva unutar onih koje su sama proizvela, na temelju dobivenih podataka mogla bi se prihvatiti tako preinačena H0 pretpostavka.

3.3. Analiza posvojnih pridjeva za svaki primjer živoga posjednika

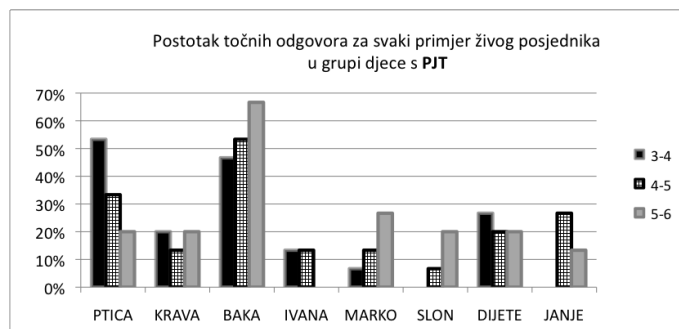
Obje skupine ispitanika najviše se koriste točnim pridjevima za posjednika označenoga imenicom *baka*. Redoslijed ostalih riječi nije jednak, što se vidi iz grafičkih prikaza 4 i 5.

Grafički prikaz 4

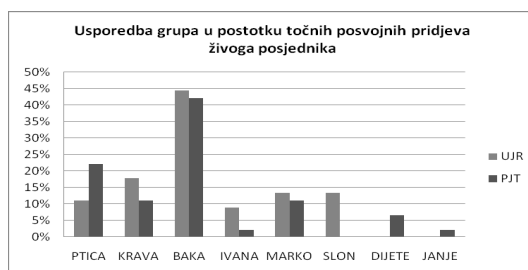
Prema načinu djetetova odgovaranja i dileme s kojima se susreće kada je posjednik izražen imenom, pokazuje se važnosti djetetove okoline u usvajanju posvojnih pridjeva. Kada je posjednik označen imenom (*Marko* i *Ivana*), pojavnost posvojnih pridjeva manja je od očekivanoga i manja nego što se pojavljuje u literaturi. Prema navodu roditelja i na temelju spontanoga govora za vrijeme ispitivanja, primjećeno je da djeca tvore posvojne pridjeve

za izražavanje pripadnosti posjedniku označenoga imenom, ali većinom za ona imena koja su prisutna u djetetovu govornu okruženju, tj. koja često čuje u svojoj okolini.

Grafički prikaz 5

Isto tako, na primjerima *Marko* i *Ivana* neka djeca radije odgovaraju spontano zamjenjujući data imena s imenima koja su im poznata, pa se tako koriste imenima svoje braće i sestara, nećaka ili bliskih prijatelja. Primjerice, jedan dječak ima susjeda Jana čija se seka zove Ivana, pa je na pitanje *Čija je to seka?* odgovorio *Janova*. Ovakve su se zamjene događale samo kod djece u dobi 3-4 godine. Budući da nije bilo važno o kojem je imenu riječ, ovakve djetetove spontane zamjene imena vrjednovane su točnim odgovorom ako je dijete odgovorilo točnim posvojnim pridjevom. Udio točnih odgovora uspoređen je grafičkim prikazom 6.

Grafički prikaz 6

Neka djeca doživljavaju slike *Marka* i *Ivane* kao sliku sebe i svoje sestre ili brata pa su sklona odgovoriti posvojnomo zamjenicom. Isto tako, posvojnomo bi zamjenicom odgovarala onda kada se ne bi mogla sjetiti kako se zovu dječak i djevojčica na slici. Ovakvi odgovori, iako gramatički ispravni, vrijednovani su s 0 bodova.

U tablici 7 nalaze se čestote uporabe posvojnih pridjeva u istraživanju za obje skupine djece (UJR i PJT). U prvom stupcu I označava imenicu, a u drugom R rang.

I	R	Relativna čestota	Apsolutna čestota posvojnih pridjeva (UJR)	Gramatički točan posvojni pridjev (UJR)	Apsolutna čestota posvojnih pridjeva (PJT)	Gramatički točan posvojni pridjev (PJT)
Ivana	-	-	4	4	4	1
Marko	-	-	6	6	7	5
dijete	205	4,30%	0	0	10	3
ptica	229	3,90%	5	5	16	10
krava	477	0,93%	8	8	8	5
baka	500	0,70%	20	20	25	19
slon	550	0,20%	8	6	4	0
janje	554	0,16%	0	0	6	1

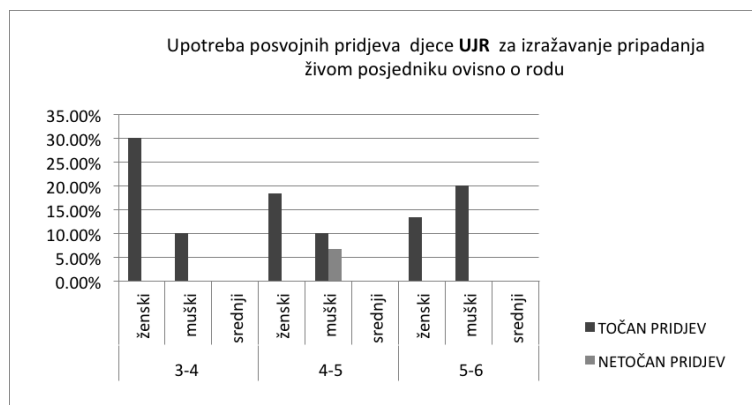
Tablica 7. Frekvencija posvojnih pridjeva obzirom na učestalost primjera

Vidljivo je da podatak o učestalosti pojedine riječi dobiven iz milijunskoga korpusa Čestotnika nije ključan za predviđanje učestalosti posvojnih pridjeva u djetetovu izražavanju i točnosti u njegovoj tvorbi. Okolina pojedinoga djeteta, gdje mogu postojati velike individualne razlike, struktura riječi i složenost u tvorbi posvojnih pridjeva, važniji su za predviđanje učestalosti riječi.

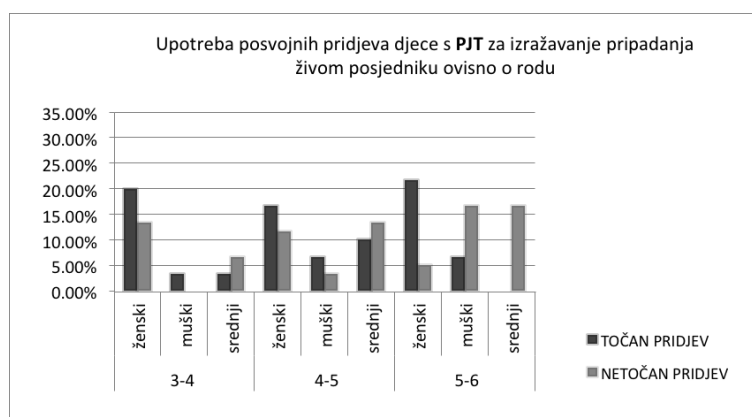
Osim za riječ *slon*, djeca UJR rabila su točne oblike posvojnih pridjeva, za razliku od djece s PJT kod kojih je broj točnih pridjeva uz svaku imenicu manji od broja posvojnih pridjeva kojima su se služila.

3.4. Rod posvojnoga pridjeva

Obje se skupine ispitanika u svim dobnim skupinama (osim djece UJR u dobi 5–6 godina) više koriste točnim posvojnim pridjevima kada je posjednik ženskoga roda nego točnim pridjevom kad je posjednik muškoga roda. Obje se skupine ispitanika najmanje koriste točnim posvojnim pridjevima kada je posjednik srednjega roda. Dapače, djeca UJR nisu se niti u jednomu primjeru koristila posvojnim pridjevima za posjednika srednjega roda, što se vidi i u grafičkomu prikazu 7.

Grafički prikaz 7

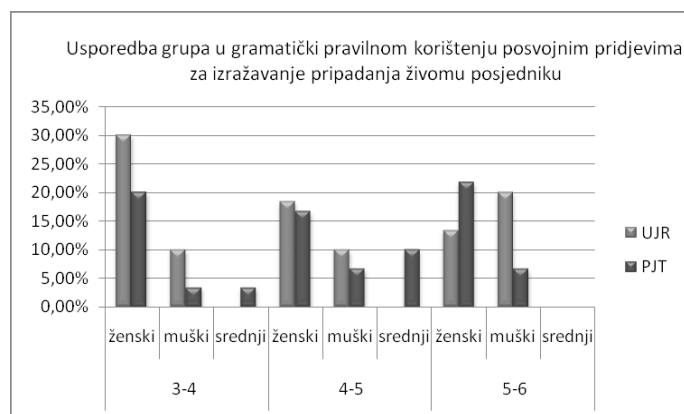
Grafički prikaz 8

Iz grafičkoga prikaza 8. vidi se da djeca s PJT s porastom kronološke dobi čine sve više morfoloških pogrješaka u tvorbi posvojnih pridjeva za posjednika muškoga i srednjega roda. Ovakav bi podatak mogao promijeniti postavljen zaključak da djeca s PJT s porastom kronološke dobi napreduju u izražavanju posvojnosti posvojnim pridjevom. Iako se s porastom kronološke dobi povećava učestalost pojavljivanja posvojnih pridjeva, povećava se i učestalost pojavljivanja pogrješaka pri njihovoj tvorbi.

Postoji nekoliko mogućih objašnjenja dobivenih rezultata. Prvo, možda je među riječima koje dijete najčešće čuje češći ženski rod, stoga je dijete

i češće u prilici u svojoj okolini slušati morfološke nastavke *-in*, *-ina*, *-ino*. Drugo, najviše posvojnih pridjeva bilo je za primjer *baka*. Vjerojatno se to ne događa samo stoga što je *baka* imenica ženskoga roda, već i zato što je riječ *baka* veoma zastupljena u djetetovu svakodnevnomu životu. Točni odgovori za primjer *baka* u velikoj mjeri podižu prosjek cijeloj skupini imenica ženskoga roda. Treće, u ispitnomu materijalu nisu jednako zastupljene imenice po rodovima. Imenica ženskoga roda dvostruko je više nego imenica muškoga i srednjega roda. Iako su podatci dobiveni računanjem relativnih frekvencija, već i sama činjenica da postoji veći broj primjera imenica ženskoga roda u ispitnomu materijalu pruža djetetu više prilika za točan odgovor.

Razlog maloj pojavnosti posvojnih pridjeva za posjednika srednjega roda može biti dvojak. Prvo, učestalost imenica u srednjem rodu u hrvatskome je jeziku najrjeđa pa takve morfološke nastavke djeca rjeđe čuju. Drugo, primjeri posjednika srednjega roda kao što su *dijete* i *janje* sadrže produženu osnovu pa je tvorba posvojnih pridjeva od navedenih imenica i morfološki mnogo složenija (*djetetov*, *djetetova*, *djetetovo*). Stoga djeca koja i tvore posvojni pridjev za primjere *dijete* i *janje* najčešće to čine netočno, kao u (12) i (13) ili su pak radije sklona odgovoriti *od + genitiv*, kao što to čine djeca UJR.

Grafički prikaz 9: Usporedba skupina u točnom korištenju posvojnim pridjevima

U grafičkomu prikazu 9. uspoređene su dvije ispitivane skupine djece jedna uz drugu. Analiza točnih posvojnih pridjeva ovisno o rodu posjedovanoga nije pokazala nikakve sustavne rezultate niti u usporedbama po dobi, niti po skupinama.

Djeca UJR više se koriste posvojnim pridjevima za gotovo sve posjednike muškoga i ženskoga roda, osim u skupini 5–6 godina, u kojoj su djeca s PJT bolja u izražavanju pripadanja posjedniku ženskoga roda. Iako je prije rečeno da se djeca UJR s porastom kronološke dobi sve manje koriste točnim posvojnim pridjevima, analiza točnih posvojnih pridjeva ovisno o rodu pokazala je drugačije podatke. U skupini djece UJR s porastom kronološke dobi smanjuje se korištenje točnim posvojnim pridjevima kada je posjednik ženskoga roda, a povećava korištenje točnim posvojnim pridjevima kada je posjednik muškoga roda. Budući da je riječ o vrlo malomu postotku porasta, ovakav podatak nije se činio značajnim da bi se dalje tumačio. Na ovom ispitu uzorku djeca UJR ne koriste se posvojnim pridjevima za izražavanje posvojnosti kada je posjednik srednjega roda. Time se djelomično potvrđuje pretpostavka H2.

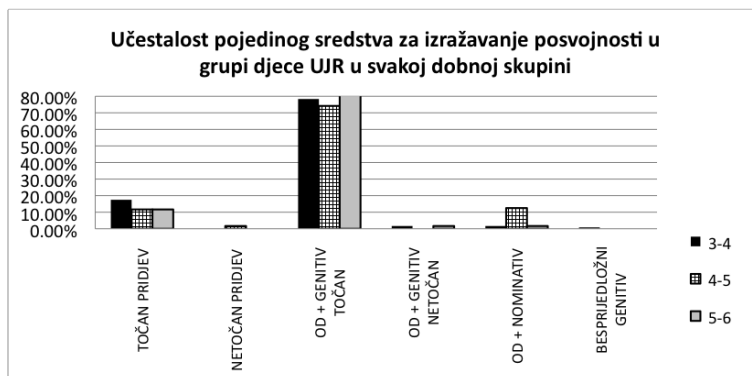
Može se ipak primijetiti da je skupina djece uredna razvoja u prve dvije dobne podskupine različita od djece s posebnim jezičnim teškoćama u ženskomu i muškomu rodu, ali ne i srednjemu. Pri tome su razlike znatno manje u srednjoj dobnoj skupini (4–5 godina). Drugim riječima, početna veća prednost djece UJR smanjuje se u srednjoj dobnoj podskupini. U trećoj ispitivanoj dobnoj skupini djeca UJR bolje rješavaju imenice muškoga roda, ali djeca PJT imenice ženskoga roda.

Rezultati se za imenice ženskoga roda djece UJR sustavno smanjuju s povećanjem dobi, za muški rod rezultati su u prve dvije dobne skupine isti, a potom su nešto bolji. Za razliku od toga, za muški su rod rezultati najprije jednaki, a potom rastu dvostruko.

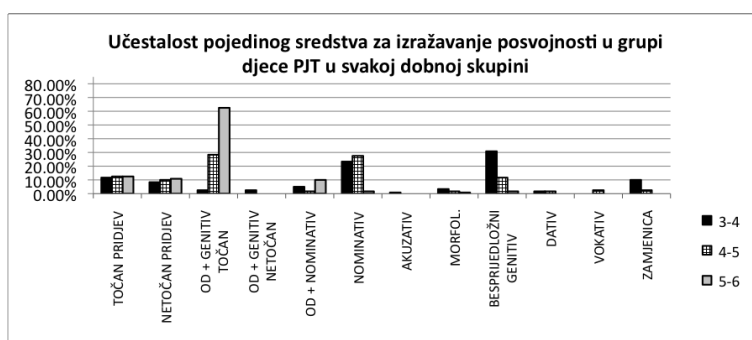
Kod djece s PJT rezultati za imenice muškoga roda djece u odnosu na drugu skupinu najprije rastu, a potom se zadržavaju na istoj razini. Kod imenica ženskoga roda najprije nešto padaju, a potom u trećoj podskupini rastu. Zanimljivo je da djeca UJR uopće ne rabe srednji rod, dok kod djece s PJT srednji rod najprije postoji, potom pomalo i raste, a zatim nestaje.

3.5. Sredstva za izražavanje posvojnosti

U obje skupne djece razlikuju se sredstva koja izražavaju posvojnost. U skupini djece UJR opaženo je 6 različitih sredstava kojima izražavaju posvojnost, dok je u skupini djece s PJT opaženo čak dvostruko više — 12 različitih sredstava kojima izražavaju posvojnost. Raznolikost sredstava i udio odabira navodi se u grafičkim prikazima 10. i 11.

Grafički prikaz 10

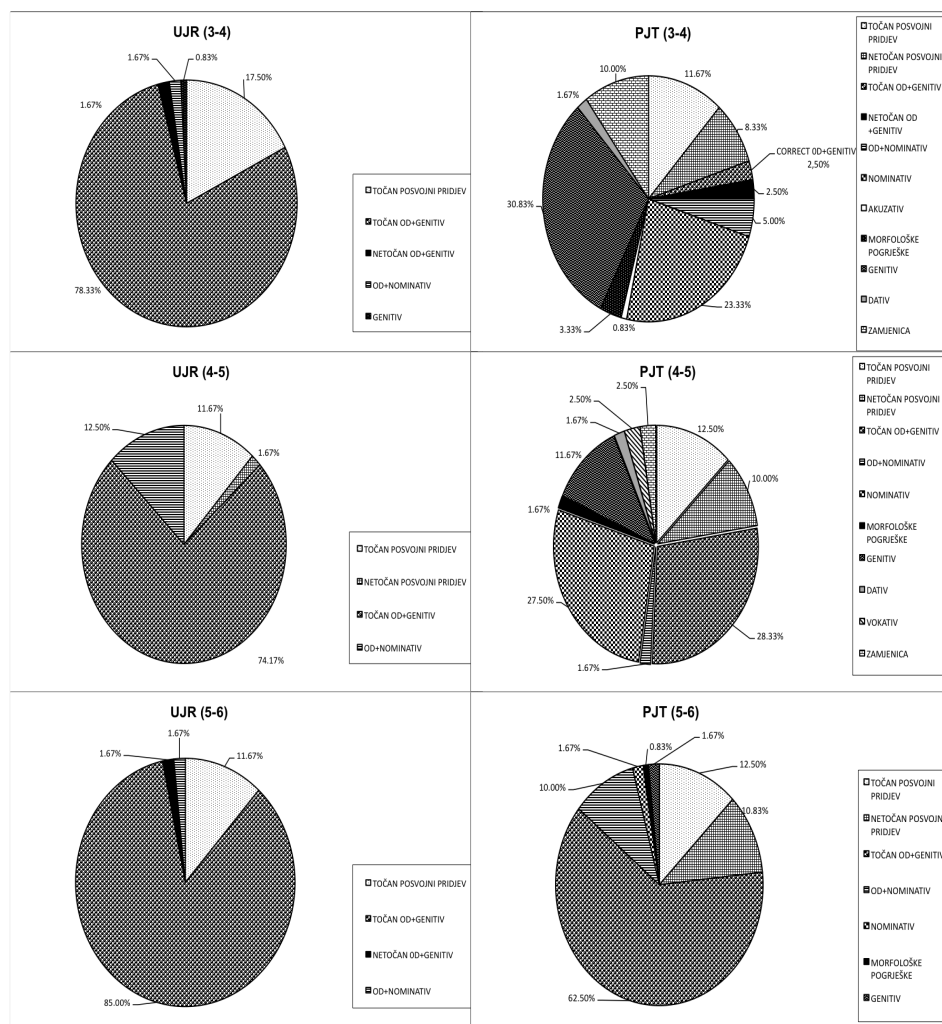

Grafički prikaz 11

Djeca UJR u najvećem postotku izražavaju posvojnost izrazom *od + genitiv* (cca 80%), a znatno manje točnim posvojnim pridjevom. U vrlo malom, gotovo neznatnom postotku pojavio se *od + nominativ*, netočan spoj *od+genitiv*, gramatički netočan posvojni pridjev i besprijedložni genitiv.

Djeca s PJT izražavaju posvojnost najčešće prijedložnim izrazom *od + genitiv*, gramatički točnim ili netočnim posvojnim pridjevom, nominativom i besprijedložnim genitivom. U manjemu postotku pojavljuje se netočan oblik izraza *od+genitiv*, izraz *od+nominativ*, akuzativ, dativ, vokativ, zamjenica te morfološke pogriješke kao kategorija u koju su smješteni oni odgovori koji se nisu mogli pridružiti niti jednoj od navedenih kategorija, a u sebi sadrže određenu vrstu gramatičke pogriješke (primjerice odgovori kao što su *dijeta*, *majica*, *toni surla*, *toni oko*, *teti oko*, *djetia majica*, *djetio oko*, *janja rep* i sl.). Važno je napomenuti kako izgovorne pogriješke nisu utjecale na vrjednovanje rezultata.

Iako se djeca s PJT više koriste posvojnim pridjevima nego što je to prije početka istraživanja bilo očekivano, važno je naglasiti i jednu bitnu činjenicu: sva djeca s PJT uključena u istraživanje polaze logopedsku terapiju u trajanju od šest i više mjeseci. Budući da se logopedi često koriste posvojnim pridjevima kao vrstom jezičnih vježbi, moguće je da su djeca s PJT osim svakodnevnim govornim unosom iz okoline dodatno poticana i na logopedskim vježbama. Postavlja se pitanje bi li se dobili isti rezultati da su ispitivana samo djeca koja nisu obuhvaćena logopedskim tretmanom.

Grafički prikaz 12

Točnom se pokazala pretpostavka H3 — djeca s posebnim jezičnim teškoćama rabe više različitih neprimjerenih sredstava za izražavanje posvojnosti u svim dobnim skupinama u odnosu na djecu urednoga jezičnoga razvoja.

Grafički prikaz 12. daje uvid o udjelu pojedinih sredstava za izražavanje posvojnosti u svakoj dobi pojedine skupine. U skupini djece UJR s porastom kronološke dobi udio točnih posvojnih pridjeva neznatno se smanjuje, kao i broj i udio drugih neprimjerenih sredstava kojima izražavaju posvojnost, dok se udio prijedloznoga izraza *od+genitiv* lagano povećava. Djeca s PJT znatno duže ustraju u pokušajima izražavanja posvojnosti posvojnim pridjevom, pri tome čineći mnoštvo morfoloških pogrješaka, čak i u dobi 5-6 godina. U skupini djece s PJT opažaju se velike razlike s porastom kronološke dobi: korištenje točnim posvojnim pridjevima ostaje gotovo isto, smanjuje se broj i udio drugih neprimjerenih načina izražavanja pripadanja živomu posjedniku, a povećava udio korištenja prijedloznoga izraza *uz+genitiv*. To pokazuje da se djeca s PJT s porastom kronološke dobi sve više približavaju načinu izražavanja posvojnosti djece UJR. Težnja odustajanja od drugih načina izražavanja posvojnosti i priklanjanje prijedloznomu izrazu *od+genitiv* pokazuju da izražavanje djece s PJT počinje sličiti načinu izražavanja djece UJR s porastom kronološke dobi.

4. Zaključak

Najučestalije je sredstvo za izražavanje pripadnosti živomu posjedniku u obje skupine ispitanika *od + genitiv*. Njegova učestalost podjednaka je u skupini djece UJR u sve tri dobne skupine, a u skupini djece s PJT povećava se s porastom kronološke dobi. Djeca UJR u dobi 3–6 posvojnost najviše izriču prijedloznom izrazom *od+genitiv*, rijetko posvojnim pridjevom, a samo se u pojedinim slučajevima pojavio se izraz *od+nominativ* i besprijedložni genitiv. Djeca s posebnim jezičnim teškoćama (PJT) rabe dva puta više različitih sredstava kojima izražavaju posvojnost nego djeca urednoga jezičnoga razvoja (UJR): najčešće izražavaju pripadnost živomu posjedniku prijedlogom *od* s genitivom, potom posvojnim pridjevom, nominativom i besprijedložnim genitivom, ali u manjem omjeru *od* s nominativom, akuzativom, dativom, vokativom i zamjenicom.

U obje je skupine ispitanika vrlo mali postotak izražavanja posvojnosti posvojnim pridjevom, ali se njime više koriste djeca s PJT nego djeca UJR, pri tome čineći mnoštvo pogrješaka. Za razliku od njih kod djece UJR pogrješke u tvorbi posvojnih pridjeva gotovo ne postoje, kad se njime služe, točno ga oblikuju.

Obje skupine ispitanika češće se koriste pridjevom kada je posjednik ženskoga roda i kada je označen imenicom koja je česta u njihovu svakodnevnom životu, neovisno o tome je li označen imenom ili apelativom i neovisno

o čestotnomu rangu, ali opažene razlike između ove dvije skupine ispitanika u izražavanju posvojnosti posvojnim pridjevom nisu statistički značajne.

Djeca s PJT u dobi 5–6 godina koriste se sličnim sredstvima za izražavanje pripadnosti živomu posjedniku kao i djeca UJR mlađe kronološke dobi, što potvrđuje stavove kako djeca s PJT prate redoslijed usvajanja jezika, ali kasne u odnosu na djecu UJR. Izraz *od+genitiv* za izražavanje posvojnosti živomu posjedniku kod djece s PJT pojavljuje se kasnije nego li kod djece UJR, što upućuje i na njihov zakašnjeni ulazak u fazu poopćavanja. Na ovom ispitanom uzorku krivulja U nema svoj završni uzlazni rep.

Budući da općenito simptomi posebnih jezičnih teškoća čine ovu skupinu djece izrazito heterogenom, podaci dobiveni na ovako malomu uzorku ispitanika nisu dovoljni za donošenje općih zaključaka o djeci s posebnim jezičnim teškoćama. Kako bi se povećala vjerodostojnost dobivenih rezultata, uputno je provesti isto ispitivanje na većemu broju ispitanika te u uzorak uključiti i djecu s PJT koja nisu uključena u logopedsku terapiju.

5. Prilog

Živo							
Rod		Odgovor	Muški rod	Odgovor	Ženski rod	Odgovor	Srednji rod
Ženski rod	PTICA		KLJUN		NOGA		GNJEZDO
	KRAVA		REP/SIR		NOGA		MLJEKO
	BAKA		UNUK		TORBA		UHO
	IVANA		BRAT		SUKNJA		RAME
Muški rod	MARKO		BALON		SEKA		UHO
	SLON		TRAG		SURLA		UHO
Srednji rod	DIJETE		BICIKL		MAJICA		OKO
	JANJE		REP		NJUSKA		KRZNO

Tablica 8. Ispitni primjeri

6. Literatura

- Arapović, D., Anđel, M. (2003) Morfološke pogreške u diskursu djece s PJT, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* 39/1, 11–16.
- Arapović, D., Grobler, M., Jakubin, M. (2010) Narativni diskurs predškolske djece s posebnim jezičnim teškoćama, *Logopedija* 2/1, 1–6.
- Arapović, D., Kuvač, J. (2003) Sintaksa u djece s posebnim jezičnim teškoćama i djece uredna jezično-govorna razvoja, u Stolac, D.; Ivanetić, N.; Pritchard, B. (ur.) *Psiholingvistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvistici*, Rijeka: HDPL.
- Babić, Z. (1995) The Influence of Semantics and Syntax on Sentence Repetitions in SLI Children, Croatian language, u M. Kovačević (ur.): *Language and Language Communication Barriers*, research and theoretical perspectives in three European languages, Zagreb: Croatian University Press, 97–131.

- Babić, Z. (1997) Utjecaji različitih rečeničnih struktura na dječju jezičnu obradu, u M. Ljubešić (ur.) *Jezične teškoće školske djece*, Zagreb: Školske novine, 153–176.
- Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V., Zinka, M. (1997) *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Bishop, D.V.M., Adams, C. (1991) What do referential communication tasks measure? A study of children with specific language impairment, *Applied Psycholinguistic* 12, 199–215.
- Bogetić, P., Arapović, D., Kuvač-Kraljević, J. (2008) Struktura priče djece s posebnim jezičnim teškoćama, *Govor XXV*, 1.
- Ceytlin, S. (1997) Acquisition of Possessive Relations by a Russian Child, *Papers and Studies in Contrastive Linguistics* 33, 51–58.
- Grobler, M., Arapović, D., Lenček, M. (2008) Konektori u funkciji dobi: posebne jezične teškoće u slovenskom, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* 44/1, 49–64.
- Hoff, E. (2001) *Language Development*, Belmont: Wadsworth.
- Hudeček, L. (2006) *Izricanje posvojnosti u hrvatskom jeziku do polovice 19. stoljeća*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Kuna, B. (1999) O izricanju posvojnosti prijedložnim genitivnim izrazima, *Jezikoslovlje* II/2–3, 34–44.
- Kovačević, M. (1997) Analiza posebnih jezičnih teškoća na morfološkoj razini, u Ljubešić, M. (ur.) *Jezične teškoće školske djece*, Zagreb: Školske novine.
- Kuvač, J. (2004) Granica između uredna jezičnog razvoja i jezičnih poteškoća, u Cvikić, L. (ur.) *Jezičak, Priručnik s radnim listićima za poučavanje hrvatskoga kao nematerinskoga jezika s posebnim osvrtnom na hrvatski za Rome*.
- Kuvač, J., Palmović, M. (2002) The Course of Acquisition of Possessive Pronouns in Croatian, IX International Congress for the Study of Child Language, Madison, USA, 16.–21. lipnja.
- Kuvač, J., Palmović, M. (2007) *Metodologija istraživanja dječjeg jezika*, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Kuvač, Jelena; Mustapić, Maja; Dobravec, Gordana; Hržica, Gordana (2005) Tko kome jezično slični: dvojezični PJT-u ili urednim govornicima?, *III. kongres logopeda Hrvatske*, Dubrovnik.
- Leonard, L. (1998) *Children with Specific Language Impairment*, Cambridge: MIT Press.
- Ljubešić i sur. (1997) *Jezične teškoće školske djece*, Zagreb: Školska knjiga.
- Marković, I. (2009) Hrvatski posvojni pridjev kao antecedent relativnoj zamjenici, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 34/1, 239–253.
- Matasović, R. (2000) The Possessive and Adjective Phrases in Croatian. *Suvremena lingvistika*, 49–50/1, 99–109.
- Mićanović, K. (2001) Posvojni pridjevi i izražavanje posvojnosti, *Suvremena lingvistika* 26/49, 111–123.

- Mintz, T. H. (2005) Linguistic and Conceptual Influences on Adjective Acquisition in 24- and 36- Month-Olds, *Developmental Psychology* 41/1, 17–29.
- Moguš, M., Bratanić, M., Tadić, M. (1999) *Hrvatski čestotni rječnik*, Zagreb: Školska knjiga.
- Palmović, M., Kuvač, J., Kovačević, M. (2007) Istraživanje posebnih jezičnih teškoća metodom kognitivnih evociranih potencijala (KEP), *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 43 (1), 63–73.
- Težak, S., Babić, S. (1992) *Gramatika hrvatskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Vlastelić, A. (2007) Atributi u Planinama Petra Zoranića, II. zadarski filološki dani, crosbi.znanstvenici.hr/datoteka/406629.Vlastelic_ZFD2_Zoranic1.doc

Expression of possession in children (TLD and SLI) at age of 3 to 6

In Croatian possession may be expressed by possessive adjective, possessive pronoun, possessive genitive and possessive dative. This paper analyses ways of expressing possession in children, the frequency in the use of possessive adjectives in children with specific language impairment (SLI) in comparison to children with typical language development (TLD) with regard to the gender of the possessor in the use of possessive adjectives and the types of possessive relations. In this research 30 children, aged 3 to 6 years were examined: 15 children with SLI and 15 children with TLD as a control group. Each group of participants was divided into three subgroups: children from 3–4 years, 4–5 years and 5–6 years. The tests were prepared specifically for this research: 8 black and white drawings representing examples of the animate possessors. Frequent nouns in all three genders representing the possession were attached to each possessor. The results showed that children with SLI used twice as many different means of expressing possession than children with TLD. Although the children in both groups rarely used possessive adjectives as the means for expressing possession, children with SLI used more possessive adjectives in expressing possession than children with TLD. However, the former made more mistakes, such as gender discord, formation of possessive adjectives with non-possessive suffix, formation of possessive adjectives for inanimate nouns, etc., while the latter produced more correct possessive adjectives. In both groups the most common mean for expressing possession for an animate possessor was preposition od followed by genitive od+gen. Its frequency was similar in all three age groups for children with TLD, whilst for children with SLI it increased with age. Children with SLI from ages 5–6 expressed possession similar to younger children with TLD, which suggests a delay in language development. It seems that children express possession with od+gen as there are minimal

fonem changes in such formation, independent of gender and type of possessive relationship. Besides morphological simplicity, the higher frequency of od+gen in adult speakers can also be cause for the prevalence of od+gen in the expression of possession of children aged 3–6.

Key words: language development, possessives in Croatian, children with SLI, children with typical language development

Ključne riječi: jezični razvoj, posvojnost, djeca s posebnim jezičnim teškoćama, djeca urednoga jezičnoga razvoja